

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-10**

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUV LEKSIKOGRAFIYASINING
DIDAKTIK ASOSLARI**

Ergasheva Tuyg'unoy Shavkatjon qizi

*Buxoro davlat pedagogika instituti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya. Tezida boshlang'ich ta'limda o'quv leksikografiyasining didaktik asoslari, o'quv lug'atlarining umumiy lug'atlardan farqi, ularni tuzish va o'quv jarayonida qo'llash tamoyillari yoritilgan. O'quv lug'atlarining boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'at boyligi, nutq madaniyati va o'qish savodxonligini rivojlantirishdagi o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: o'quv leksikografiyasi, o'quv lug'ati, boshlang'ich ta'lim, didaktik tamoyil, lug'at boyligi, o'qish savodxonligi.

Bugungi kunda jahon ta'lim tizimida o'quvchilarning funksional savodxonligi, ayniqsa o'qish savodxonligi ta'lim sifatini belgilovchi asosiy mezonlardan biriga aylandi. Xalqaro baholash dasturlari (PIRLS, PISA) natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchining matnni tushunish, undan axborot ajratib olish va uni talqin qilish qobiliyati uning lug'at boyligi bilan bevosita bog'liq. So'z ma'nosini bilmagan o'quvchi matn mazmunini to'liq anglay olmaydi, o'z fikrini aniq va ravon ifodalashda ham qiynaladi. Shu bois boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning lug'at boyligini maqsadli va tizimli boyitish, ularni lug'atlar bilan mustaqil ishlashga o'rgatish dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning funksional savodxonligini, xususan o'qish savodxonligini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Matnni tushunish, undagi axborotni tahlil qilish va o'z fikrini aniq ifodalash o'quvchining lug'at boyligiga bevosita bog'liq. Shu bois boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarni so'z ma'nosini mustaqil aniqlashga, lug'atlar bilan ishlashga o'rgatish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Bu vazifani hal etishda o'quv leksikografiyasi alohida o'rin tutadi.

O'quv leksikografiyasi tilshunoslik va didaktika chegarasida shakllangan yo'nalish bo'lib, ta'lim maqsadlariga xizmat qiluvchi lug'atlarni yaratish va ulardan foydalanish nazariyasi hamda amaliyotini o'rganadi. Uning nazariy asoslari L.V.Shcherbaning lug'atlar tipologiyasiga oid qarashlarida, P.N.Denisov va V.V.Morkovkinning o'quv lug'atlari haqidagi tadqiqotlarida ishlab chiqilgan. O'zbek lug'atchiligida Sh.Rahmatullayev, A.Hojiyev, E.Begmatov kabi olimlarning ishlari o'quv lug'atlarini yaratish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-10**

O'quv lug'ati umumiy (akademik) lug'atlardan bir qator jihatlar bilan farq qiladi. U muayyan yosh guruhidagi o'quvchilar uchun mo'ljallanadi va so'zlik tarkibi o'quv dasturi va darsliklar asosida tanlanadi. Izohlar sodda va tushunarli tilda beriladi, misollar o'quvchiga tanish hayotiy vaziyatlardan olinadi. Ma'lumot rasm, sxema va jadvallar bilan boyitiladi. Demak, o'quv lug'ati nafaqat ma'lumotnoma, balki o'qitish vositasi hamdir.

Boshlang'ich ta'limda o'quv leksikografiyasining didaktik asoslarini quyidagi tamoyillar tashkil etadi:

- **yoshga moslik tamoyili:** lug'at hajmi, so'zlik tarkibi va izohlash usuli kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning bilish imkoniyatlariga mos bo'lishi;
- **ko'rgazmalilik tamoyili:** so'z ma'nosini rasm, tasvir va sxemalar yordamida ochib berish;
- **izchillik va uzluksizlik tamoyili:** lug'at bilan ishlash 1-sinfdan 4-sinfgacha bosqichma-bosqich murakkablashib borishi;
- **amaliy yo'naltirilganlik tamoyili:** o'zlashtirilgan so'zlarni og'zaki va yozma nutqda faol qo'llashga erishish;
- **mustaqillik tamoyili:** o'quvchida axborot manbalari bilan mustaqil ishlash ko'nikmasini shakllantirish.

Boshlang'ich ta'limda qo'llaniladigan o'quv lug'atlarini vazifasiga ko'ra izohli, imlo, sinonimlar, antonimlar, frazeologik va tematik (mavzuli) lug'atlarga ajratish mumkin. Ularning har biri ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'ziga xos didaktik vazifani bajaradi. Masalan, izohli lug'at matnni tushunishga, imlo lug'ati yozma savodxonlikka, sinonimlar lug'ati nutqning ta'sirchanligi va rang-barangligiga xizmat qiladi. Bugungi kunda raqamli va interaktiv o'quv lug'atlari ham o'quvchilarning qiziqishini oshirish va mustaqil ishlashini tashkil etishda samarali vosita bo'lib bormoqda.

Xulosa qilib aytganda, o'quv leksikografiyasi boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning lug'at boyligini tizimli boyitish, nutq madaniyati va o'qish savodxonligini rivojlantirishning muhim didaktik asosi hisoblanadi. O'quv lug'atlarini yoshga moslik, ko'rgazmalilik, izchillik, amaliy yo'naltirilganlik va mustaqillik tamoyillari asosida yaratish va darslarda maqsadli qo'llash ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-10**

2. Щерба Л.В. Опыт общей теории лексикографии // Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – С. 265–304.
3. Денисов П.Н. Очерки по русской лексикологии и учебной лексикографии. – М.: Изд-во МГУ, 1974.
4. Морковкин В.В. Основы теории учебной лексикографии: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1990.
5. Hojiyev A. O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1974.
6. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X. va boshq. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009.

